

**Електронна бібліотека
видань історичного факультету
Харківського університету**

Колісник К. Е. Формування законодавчої бази для українізації державного апарату в 1923 – 1927 роках // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Збірник наукових праць молодих вчених. – Харків, 1997. – С. 75 – 80.

При використанні матеріалів статті обов'язковим є посилання на її автора з повним бібліографічним описом видання, у якому опубліковано статтю. Дана електронна копія статті може бути скопійована, роздрукована і передана будь-якій особі без обмежень права користування за обов'язкової наявності першої (даної) сторінки з повним бібліографічним описом статті. При повторному розміщенні статті у мережі Інтернет обов'язковим є посилання на сайт історичного факультету.

Адреса редакційної колегії:

Україна, 61077, Харків, пл. Свободи, 4,
Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна,
історичний факультет. **E-mail:** istfac@univer.kharkov.ua

©Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна; історичний факультет

©Автор статті

©Оригінал-макет та художнє оформлення – зазначене у бібліографічному описі видавництво

©Ідея та створення електронної бібліотеки – А. М. Домановський; А. О. Баскакова

ституційні норми к измененню баланса сил и интересов в обществе. Эти негативные стороны проектов компенсируют учреждение административных судов, компетентных рассматривать правомерность указов и распоряжений государственных и административных учреждений, органов управления; вопросы о разделении компетенций и полномочий между различными властными институтами. Положения касающиеся системы административных судов, Высшего Государственного Суда образуют систему конституционного контроля, что для своего времени, несомненно, является серьезным достижением данного проекта.

Таким образом, чтобы избежать скоропалительных выводов необходимо учитывать реалии времени разработки проекта и существующие на тот момент конституционные традиции, на которые, несомненно, опирались его авторы. В нем не только содержание документа, но и сам способ его разработки, говорят о желании законодателей строить правовое государство.

Конституційні акти України. 1917-1920. Невідомі Конституції України // Юридичська і соціологічна думка., 1992.

Конституционное право зарубежных стран. Общая часть.- М., 1996.

Конституции зарубежных государств.-М., 1997.

Нова Конституція України.- К., 1997.

Колісник К.Е.
(ХДУ)

Формування законодавчої бази для українізації державного апарату в 1923 - 1927 роках

У 1923 році з метою посилити позиції радянської влади в національних республіках на XII з'їзді РКП(б) було взято курс на здійснення політики українізації, суть якої полягала у висуванні партійних та радянських кадрів з національних меншин, переході до широкого використання в офіційному документообігу в національних республіках місцевих мов, сприянні розвитку освіти

національними мовами, національних культур тощо [4, с. 188-190].

Національні проблеми в Україні були не менш гострими. Зокрема, небезпеку для радянської влади створювала надмірна русифікація радянського апарату. На початку 1920-х років на Україні мешкало 72% українців, 13% росіян, 5% євреїв [7, с. 38]. Водночас, серед радянських керівників росіяни склали 29%, євреї - 27%, а українці - лише 32% [ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 20. С. 2249. Арк. 15]. Більшість службовців державного апарату негативно ставилися до української мови та культури, що приводило до незадоволення широких верств українського населення.

На Квітневому (1923 р.) пленумі ЦК КП/б/У положення XII з'їзду РКП(б) національного питання були перенесені на український ґрунт і пристосовані до місцевих умов. Так було взято курс на українізацію. Одним з її основних напрямків стала українізація радянського апарату.

1 серпня 1923 року вийшла постанова ВУЦВК і РНК УСРР "Про захист забезпечення рівноправності мов та про сприяння розвитку української культури" [ДАХО. ФР-845. Оп. 3. Спр. 35. Арк. 34-39]. Цей документ оголошував українську мову переважаючою для офіційних зносин на Україні. Протягом року всі органи державної влади повинні були перевести діловодство на українську мову, за винятком районів, де переважну більшість населення складали представники національних меншостей. В ділових зносинах між собою органи влади всіх рівнів повинні були вживати більш поширену в їх місцевості мову - українську чи російську. Всі державні установи повинні були відповідати громадянам тією мовою, якою громадяни звертались до цих установ. Документи публічно-правового характеру та законодавчі акти повинні були видаватись двома мовами - українською та російською. Всі співробітники державних установ повинні були протягом року оволодіти і українською та російською мовами. Службовці, які не виконають протягом року цю постанову, підлягали звільненню з роботи. Заборонялось приймати на роботу осіб, які не володіють російською чи українською мовами. Однак, від вивчення української мови могли бути звільнені особливо висококваліфіковані працівники та працівники спеціального призначення.

Основним методом проведення українізації вважалась організація по лінійному наркомату освіти курсів української мови при установах. Практичним

веденням українізації повинні були керувати відповідні наркомати.

В цій постанові вперше були визначені практичні кроки і заходи, впровадженні на оволодіння радянськими службовцями українською мовою. Так створена початкова законодавча база для проведення українізації.

Однак у цієї постанови були і певні недоліки. Слабко був розроблений механізм проведення українізації, недостатньою була система контролю за її виконанням.

При втіленні в життя цієї постанови довелось зіткнутись зі значними труднощами, пов'язаними в першу чергу з впертим опором українізації з боку значної частини службовців. Це привело до того, що українізація протягом двох років постійно пробуксовувала і за цей час вдалося досягти лише часткових успіхів.

30 квітня 1925 року була видана постанова ВУЦВК і РНК УСРР "Про українізацію радянського апарату" [3, с. 379-385]. Ця постанова, відзначивши певні успіхи в проведенні українізації державного апарату, визнала їх недостатніми. Причинами надто повільного ходу українізації були визнані: інертність пережитків російського дрібнобуржуазного шовінізму серед службовців; нестача коштів і культурних сил для навчання службовців українській мові; недостатня участь українців у роботі радянського апарату. В цій постанові були поставлені нові завдання по українізації держапарату. До 1 квітня 1926 року всі державні установи і торгово-промислові підприємства повинні були перевести діловодство і листування між собою на українську мову. В подальшому ж строку слід було також перевести на українську мову всі акти адміністративно-правового характеру, бланки, штампи, вивіски. Важлива роль у виконанні цієї постанови покладалась на наркомат освіти, який повинен був організувати інспекційний нагляд і проводити обслідування якісної сторони виконання української мови, збільшити тираж підручників української мови, сприяти розповсюдженню української літератури. Для постійного контролю виконанням українізації в кожній установі повинні були створюватись відомчі комісії. Крім цього керівництво українізацією повинна була проводити Центральна українська комісія під головуванням голови РНК УСРР. Створювались також окружні та окружні комісії по українізації.

Нагляд за проведенням українізації повинен також був проводити НК РСІ.

Персональна відповідальність за хід українізації покладалась на керівників установ. Водночас, крім адміністративних заходів вказувалось на необхідність заохочувати службовців до вивчення української мови, читання української літератури.

В той час як постанова від 30 квітня 1925 року вказувала більш загальні напрямки українізації держапарату, на її доповнення 16 липня 1925 року була видана нова постанова "Про практичні заходи до українізації радянського апарату", яка ставила більш конкретні завдання і чітко визначала механізми проведення українізації [3, с. 653-657]: Основну увагу ця постанова зосереджувала на діяльності урядницьких комісій по українізації при установах, на які покладались такі завдання: провести облік особистого складу співробітників установ щодо знання української мови і поділити їх на три категорії; організувати спільно з місцевиконкомами гуртки українознавства; провести культурно-освітню роботу; керувати в адміністративно-господарському відношенні курсами української мови при установах. В кожній установі вимагалось найближчим часом скласти календарні плани українізації і подати їх в центральну чи окружну комісію. Наркоматам, працівники яких тісно спілкувались з населенням, було вказано віддати розпорядження про ступеневий перехід службовців до звертання до населення українською мовою. При всіх установах створювались курси української мови різних рівнів.

Постанови від 30 квітня і 16 липня 1925 року ставили більш глибокі завдання по українізації держапарату і досить детально передбачали механізми проведення. Після їх виходу процес українізації держапарату значно прискорився.

Крім цих постанов, в 1923 - 1926 роках було прийнято ще ряд законодавчих актів про українізацію, які стосувались інших сфер суспільно-політичного життя, а також значна кількість обіжників та інструкцій з цього питання. В результаті виникла необхідність в уніфікації законодавства по українізації.

6 липня 1927 року Президією ВУЦВК був прийнятий закон "Про забезпечення рівноправності мов на Україні та про сприяння розвитку української культури" [1, с. 2]. Цей закон об'єднав і узагальнив положення всіх попередніх актів з українізації, які з цього часу втрачали чинність. Згідно з цим законом мови на території України визнавались рівноправними, але переважною для

ційних зносин (крім національно-територіальних одиниць) визнавалась українська мова. Все діловодство, крім підприємств і організацій інших союзних республік, повинно було вестись українською мовою, декрети та постанови ЦВК, РНК, центральних відомств та установ УСРР, а також окривконкомів, виходились російською та українською мовами, а відомчі розпорядження, циркуляри, бюлетені, журнали - українською мовою. Загальне керівництво виконанням цього закону повинні були здійснювати Всеукраїнська та окружні комісії по українізації. Службовців, які не володіли українською мовою, за цим законом слід було звільняти з роботи без попередження, а керівники установ та службовці, які виступали проти українізації, могли бути притягнуті до кримінальної відповідальності.

Закон від 6 липня 1927 року узагальнив і уніфікував все попереднє діловодство по українізації і вже самою своєю появою дав новий поштовх до подальшого розвитку. Однак, в цьому законі не були поглиблені положення середніх постанов, не були намічені нові напрямки українізації. Через це прийняття закону від 6 липня 1927 року стало своєрідною вершиною українізації, після якої почався її поступовий спад.

Таким чином, протягом 1923-1927 років законодавча база українізації постійно удосконалювалась з урахуванням попереднього досвіду. В наслідок цього закон від 6 липня 1927 року чітко регламентував напрямки і засоби українізації, механізм її проведення.

1. Вісті ВУЦВК.- X., 1923-1927.
2. Горбач Н. Українізація: зліт і трагедія // Жовтень.- 1989.- № 3.
3. Збірник узаконень та розпоряджень робітничо-селянського уряду України.- 1925.- відділ 1.
4. КПРС в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК.- К., 1929.- Т. 2.
5. КПУ в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК.- К., 1929.- Т. 1.
6. Лозицький В.П. Політика українізації в 20-30-х роках: історія, проблеми, проблеми // УДЖ.- 1989.- № 3.

7. Україна в цифрах.- Х., 1927.

8. Чехович В. А. Державно-правові питання українізації в 20-х роках.
Минуле України: Відновлені сторінки.- К., 1991.

Конотопцев О

(Х)

Реформи Богдана Хмельницького в галузі артилерії

В 1648 р. почалася нова доба в історії України - Визвольна війна. Український народ піднявся на збройну боротьбу з найсильнішою у тодішній Європі державою - Реччю Посполитою. В авангарді цієї боротьби було козацтво на чолі з гетьманом Зиновієм-Богданом Михайловичем Хмельницьким.

Але для цієї боротьби була потрібна сильна армія. Головним компонентом сильного війська тоді вважалася артилерія. Отже, Хмельницький повинен був створити сильну артилерію, яка була б на рівні артилерії великих європейських країн.

Середина XVII ст. характерна для всієї Європи значним реформуванням артилерії. Це було пов'язано з ім'ям великого військового реформатора шведського короля Густава Адольфа. Реформи, проведені ним в своїй армії, стали своєрідною програмою реформування артилерії в інших країнах.

Передусім, Густав Адольф передав дрібнокаліберні гармати безпосередньо до полків. Так виникла полкова артилерія. Ще Густав Адольф не застосовував на полі бою картеч. До цього картеч застосовували тільки для оборони фортечних мурів. Особливо активно її застосовували в Нідерландах під час Тридцятирічної війни. До речі, це міг бачити Хмельницький, який воював тоді у французькому війську.

Та головна реформа Густава Адольфа - структуризація артилерії. Гармати, які не потрапили до полків, були розділені на батареї. Ці батареї розставлялися на найбільш важливих ділянках фронту, а не рівномірно в бойових порядках, як раніше.